

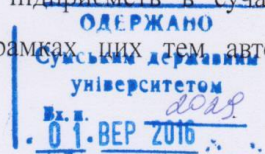
ВІДГУК

офіційного опонента, на дисертаційну роботу Циганенко Олени Василівни на тему: «Стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій», поданої до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища

1. Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок з напрямками науково-дослідних робіт. Україна, поступово рухаючись вперед до нової економічної системи, знаходячись в руслі процесів загальноєвропейської інтеграції, не може залишатися на узбіччі пошуку та використання сучасних, цивілізованих методів впорядкування відносин людини та природи. Це стосується всіх без винятку сфер суспільної діяльності, які безпосередньо торкаються основ сталого розвитку сучасної економіки в цілому та міських територій, зокрема.

Особливо актуальним є вирішення завдання розробки стратегії розвитку, оскільки саме стратегія дає основні цілі, напрями діяльності та програму дій органів місцевого самоврядування щодо якісного поліпшення рівня життя населення відповідної території. Відсутність або неправильна розробка стратегії призводить до невизначеності стану міської території, навіть у найближчій перспективі. Ця проблема актуалізує порядок денний та потребує уваги з боку органів виконавчої влади, місцевого самоврядування і кожного громадянина, науково обґрунтованих рішень щодо збалансованості інтересів мешканців міських територій. Виходячи з цього вибрана тематика досліджуваної проблеми є надзвичайно актуальною.

Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з тематикою наукових досліджень Сумського державного університету: «Екологоорієнтовані стратегії управління соціально-економічним розвитком території» (№ ДР 0112U001300), «Макроекономічне прогнозування економічного зростання з використанням міжгалузевих моделей» (№ ДР 0115U000846); Конотопського інституту СумДУ «Удосконалення механізму управління діяльністю підприємств в сучасних умовах господарювання» (№ ДР0116U004164). В рамках цих тем автором

визначено сутність соціо-еколого-економічної взаємодії між окремими підсистемами міської території.

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень підтверджується проведенням автором аналізом наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених, логікою та чіткістю поставлених задач і залученням великої кількості статистичних й аналітичних матеріалів. Оцінюючи зміст дисертаційної роботи, можна стверджувати, що одержані наукові результати є обґрунтованими, а їх наукова новизна є достовірною в світлі представлених у роботі доказів, створених за допомогою загальнонаукових принципів, методів та прийомів здійснення комплексних досліджень. Наукова достовірність основних результатів дослідження не викликає сумнівів, оскільки вони отримані в результаті комплексної дослідно-аналітичної роботи, опрацювання великої кількості наукових праць та базуються на теоретико-методологічних засадах комплексного дослідження законів, явищ і процесів.

Дисертаційна робота є завершеною науковою роботою. Сформульовані в дисертаційній роботі наукові положення, висновки та пропозиції належать особисто автору. Ознайомлення з дисертаційною роботою Циганенко О.В. дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані в дисертації, мають достатній рівень обґрунтованості.

Загалом, структура й зміст дисертації свідчать про комплексний характер проведеного дисертантом дослідження. Робота насичена статистичним та ілюстративним матеріалом, що значно полегшує сприйняття аналітичних досліджень і висновків. Таблиці й рисунки легко сприймаються, не перевантажені умовними позначеннями. Висновки, наведені в дисертації, відображають глибину досліджуваної проблеми, логічно побудовані та мають аналітичне підґрунтя.

Основні положення наукового дослідження можуть використовуватися на державному, обласному та районному рівнях управління при розробці й реалізації стратегій забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку міської

території. Результати дослідження також можуть використовуватись у процесі розробки навчальних програм і навчально-методичних посібників, під час оновлення змісту лекційних курсів з навчальних дисциплін «Економіка природокористування», «Регіональний розвиток соціально-економічних систем» та «Екологічна економіка».

3. Достовірність результатів і новизна дослідження. Достовірність результатів дослідження забезпечується теоретичною й методологічною обґрунтованістю вихідних положень дослідження; застосуванням комплексу методів адекватних об'єкту дослідження, його цілям, завданням і логіці; кількісним і якісним аналізом статистичних даних, репрезентативністю вибірок і статистичною значущістю емпіричних даних.

Вірогідність результатів дослідження, висновків і пропозицій дисертанта не викликає сумніву. Всі вони підтверджені розрахунками з використанням значного масиву інформаційно-аналітичного матеріалу, а також використанням сукупності загальнонаукових методів і прийомів дослідження. Дисертація має логічно побудовану структуру, переконливі теоретичні узагальнення, методологічну спрямованість виконання досліджень.

Достовірність практичних розробок автора підтверджена відповідними довідками. Виходячи з цього, можна зазначити, що одержані результати досліджень та основні положення дисертації є достовірними.

Наукова новизна дослідження полягає в системному розв'язанні важливого науково-прикладного завдання, пов'язаного з поглибленням концептуальних і методичних положень щодо обґрунтування практичних аспектів розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку на основі агрегованих показників, які характеризують взаємодію між соціальною, екологічною та економічною підсистемами й дають можливість визначити оптимальний сценарій стратегічного сталого розвитку міських територій. Найістотніші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у такому: уперше розроблено науково-методичний підхід до комплексної оцінки якості міського середовища на основі агрегованих показників, що характеризують взаємодію між окремими соціальною, екологічною та

економічною підсистемами міської території (еколого-економічні, соціально-економічні, соціально-екологічні), що дозволяє визначити оптимальний сценарій стратегічного сталого розвитку міських територій; удосконалено науково-методичний підхід до розробки оптимальної стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міської території, який, на відміну від існуючих, базується на використанні принципу Демінга шляхом поетапного узгодження та коригування проміжних результатів розробки стратегії соціо-еколого-економічного розвитку та стратегічної екологічної оцінки; опрацьовано методичний підхід до кількісної оцінки якості міської території на основі інтегрального показника, який, на відміну від існуючих, характеризує взаємодію між соціальною, економічною та екологічною підсистемами; розроблено класифікація міст шляхом введення класифікаційної ознаки «якість міського середовища» та виокремлення міст зі сприятливим середовищем, помірно сприятливим середовищем та несприятливим середовищем і запропоновано критерії їх диференціації, що дозволяє визначити відповідні сценарії соціо-еколого-економічного розвитку міста; набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо формалізації структури соціо-еколого-економічної стратегії розвитку міських територій, які передбачають на етапі «Аналіз зовнішніх та внутрішніх умов розвитку міських територій» проведення комплексної оцінки якості міського середовища, що додатково до існуючих надає детальну інформацію для визначення можливих шляхів та цілей розвитку.

4. Практичне значення й впровадження результатів дослідження:

Цінність проведеного дослідження полягає у розробці конкретних рекомендацій щодо розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку на основі агрегованих показників, які характеризують взаємодію між соціальною, екологічною та економічною підсистемами й дають можливість визначити оптимальний сценарій стратегічного сталого розвитку міських територій, які використані Конотопською міською радою (довідка № 321 від 29.12.15 року), Департаментом економічного розвитку і торгівлі Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 02-01/985 від 09.08.16 року); Департаментом

інфраструктури Сумської міської ради при розробці «Комплексної програми охорони навколишнього природного середовища м. Суми на 2016-2018 роки» (довідка № 2037/0302.0217 від 11.08.16 року).

Теоретичні, методичні та практичні авторські розробки впроваджені в навчальний процес Конотопського інституту СумДУ й використовуються під час викладання дисциплін «Економіка природокористування», «Регіональний розвиток соціально-економічних систем» (акт від 25.01.2016 року)

5. Основний зміст роботи. Дисертація теоретичного і практичного спрямування, в якій вирішується важливе завдання - обґрунтування і розробка теоретичних і методичних засад удосконалення практичних підходів до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку на основі агрегованих показників, які характеризують взаємодію між соціальною, екологічною та економічною підсистемами й дають можливість визначити оптимальний сценарій стратегічного сталого розвитку міських територій, відповідно до національних інтересів та вимог ринкової економіки.

Подана на опонування дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (230 найменувань) та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 205 сторінок.

У вступі дисертаційної роботи (с. 4-11) обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано практичне і теоретичне значення основних положень дисертації, її наукову новизну та апробацію.

В першому розділі дисертації розкрито наукові засади формування стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій (с.11-64), що дозволило сформулювати авторські підходи до визначення категорії «місто» та узагальнити і розширити їх класифікацію й здійснити з цього напрямку огляд різних підходів до формування стратегій розвитку з метою адаптації для міських територій. Сформовані автором наступні теоретичні положення з обґрунтування екологоорієнтованого сталого розвитку міської території (с.11-26), як соціо-еколого-економічної системи, можливості розвитку якої залежать від врахування та вивчення соціально-економічних, соціо-екологічних та

еколого-економічних взаємозв'язків, є науково-значущими. Теза автора про те, що ефективне управління соціально-економічними, соціо-екологічними та еколого-економічними напрямками стає передумовою гармонійного екологоорієнтованого розвитку міських територій, є на нашу думку обґрунтованою. Крім цього у роботі автором проведено аналіз досвіду розробки документів стратегічного планування на регіональному і місцевому рівнях в Україні (с.47-65), який дав змогу зробити висновок про відсутність в Україні єдиних методологічних підходів (положень) та методології розробки стратегії розвитку, не має єдиних (типових) методичних рекомендацій стосовно розробки, контролю, моніторингу, процедури перегляду (корегування), оцінки ефективності стратегічних документів розвитку міст. Все це, на нашу думку, є свідченням наукової обґрунтованості даного підрозділу та компетентності дисертанта в цьому питанні.

У другому розділі дисертації автором розроблено методичні підходи до розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій. Ґрунтуючись на системному підході до розроблення стратегій соціо-еколого-економічного розвитку міських територій та спираючись на загальноприйняті відповідні методики, автором визначено структуру процесу формування стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міста та послідовність етапів її формування (с. 68-87). Дисертантом в роботі проведений стратегічний аналіз початкових умов і чинників розвитку міста, який полягає в інформаційному наповненні процедури стратегічного планування соціо-еколого-економічного розвитку (с. 87-97), що є основою для наступного вибору невеликого числа пріоритетних напрямів і проєктів. Запропонований автором комплексний показник оцінки якості міського середовища, який дозволяє оцінити соціально-економічний, еколого-економічний та соціально-екологічний стан, й відображається в обліковій картці показників оцінки якості міського середовища та дає можливість провести диференціацію міст (с. 98-112), є науково виваженим та придатним для практичного використання.

В структурі дослідження своєю скрупульозністю виділяється третій розділ дисертації, в якому викладено методичні підходи до формування стратегії сталого соціо-еколого-економічного розвитку міської територій, досліджено

соціо-еколого-економічний стан м. Конотоп, на базі чого для міста обрано оптимальний сценарій розвитку та запропоновано стратегію соціо-еколого-економічного розвитку (с. 116-163). Автором, в результаті проведеного SWOT-аналізу, виділено деякі основні проблеми сталого розвитку, які характерні для м.Конотопа, як складної соціо-еколого-економічної системи, а саме: від'ємне сальдо природного приросту населення та високий рівень захворюваності населення; значний знос основних фондів і висока енергоємність ЖКГ; висока ступінь зносу інженерної інфраструктури міста, ресурсомісткі і застарілі технології отримання тепла і електроенергії, великі втрати тепла в мережі; низький рівень середньої заробітної плати та розміру пенсій; значні викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище (с. 116-133). Проведено оцінку якості міського середовища і визначено значення комплексного показника оцінки якості міського середовища, який становить 0,575, що за критеріями означає, що це місто з помірно сприятливим середовищем для проживання населення (с. 133-135). Даний авторський підхід нами повністю поділяється. На основі теоретичних викладок, методологічних підходів та аналітичних даних автором розроблено стратегію розвитку для м. Конотоп, яка враховує принципи екологічної збалансованості і орієнтована на зменшення антропогенного навантаження на природне міське середовище (с. 136-163). З огляду на складну соціально-економічну та екологічну ситуацію, а також на існуючі фінансові можливості для реалізації стратегії, дисертант вважає, що найбільш реалістичним є інерційний сценарій розвитку міста.

6. Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату. Дисертація та автореферат оформлені згідно з вимогами ДАК МОН України. Зміст автореферату повністю ідентичний основним положенням дисертації. В структурному відношенні дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст роботи викладений стисло, логічно, аргументовано.

7. Повнота викладу основних результатів в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано в 23 наукових

працях, у т.ч. 6 статей у наукових фахових виданнях (із них 3 – у співавторстві), 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав, 1 стаття у інших наукових виданнях, 15 публікацій у збірниках матеріалів конференцій (із них 13 – у співавторстві).

Винесені на захист положення наукової новизни та основи результати дисертаційного дослідження О.В. Циганенко з достатньою повнотою оприлюднені у відкритому друку. Вони повністю віддзеркалюють зміст теоретичного, аналітичного та практичного аспектів дослідження, викладеного в дисертаційній роботі. Вимоги ДАК МОН України щодо необхідної мінімальної кількості статей у наукових фахових виданнях та виданнях, що включені до науко-метричних баз даних чи є фаховими виданнями в іноземних країнах дотримані.

8. Дискусійні положення та зауваження. Не дивлячись на достатньо високий теоретико-методологічний рівень підготовки дисертаційної роботи, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення.

1. У підпункті 1.1 наведені загальна характеристика і результати аналізу тенденції зміни показників утворення і поводження з відходами, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення, носять описовий характер, хоча у графічному та табличному вигляді змістовно відображають динаміку показників, але не містять обґрунтованих висновків щодо причини цих змін. До того ж варто було б включити динаміку змін викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря пересувними джерелами забруднення.

2. У підрозділі 1.2 дисертаційної роботи наводиться класифікація міст (с.36, табл.1.7) де автором доповнено новою класифікаційною ознакою «за якістю міського середовища». Варто було б більше уваги приділити обґрунтуванню пропозиції стосовно нової класифікаційної ознаки, яку не обґрунтовано в повній мірі.

3. Не зовсім розкритою залишається аналітична частина роботи з позиції обґрунтування напрямків соціо-еколого-економічного розвитку м. Конотоп (п.п. 3.2-3.3). У цьому контексті, на мою думку, варто було б глибше

проаналізувати конкретні показники та параметри, що надало б додаткової аргументованості міркування дисертанта щодо формування напрямків забезпечення соціо-еколого-економічного розвитку міста.

4. У підрозділі 3.3 роботи дисертантом запропоновано стратегію соціо-еколого-економічного розвитку для м. Конотоп, де визначено місію, бачення, стратегічні та оперативні цілі розвитку. З метою підвищення рівня обґрунтованості, на нашу думку, варто було б окреслити завдання, які необхідно виконати в процесі реалізації стратегії.

5. Беручи до уваги наслідки існуючої практики розробки стратегій розвитку без належного врахування еколого-економічних аспектів, дисертанту доцільно було б обґрунтувати, в якій мірі запропонована стратегія соціо-еколого-економічного розвитку міських територій (на прикладі м. Конотоп) корелюється з існуючою Стратегією сталого розвитку "Україна - 2020" та Стратегією регіонального розвитку Сумської області на період до 2020 року.

6. Дисертація оформлена належним чином, однак в списку літератури трапляються технічні помилки.

Вказані дискусійні положення та побажання відображають власну наукову позицію опонента і не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

9. Відповідність дисертації вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого Постановою КМУ №567 від 24 липня 2013 р.).

Дисертаційна робота та автореферат в цілому відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України, пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою КМУ №567 від 24 липня 2013 р.

10. Загальний висновок. Дисертаційна робота Циганенко О.В. на тему: «Стратегії соціо-еколого-економічного розвитку міських територій» є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням. Отримані результати дослідження та представлені рекомендації в сукупності сприяють

розв'язанню важливого наукового завдання щодо обґрунтування теоретичних і методичних засад розробки стратегій соціо-еколого-економічного розвитку на основі агрегованих показників, які характеризують взаємодію між соціальною, екологічною та економічною підсистемами й дають можливість визначити оптимальний сценарій стратегічного сталого розвитку міських територій.

Зважаючи на актуальність розглянутого в дисертації завдання, наукову новизну, теоретичне обґрунтування принципів наукових положень, використання сучасних методів наукових досліджень, практичну значимість, зміст й отримані результати, дисертаційна робота відповідає вимогам пунктам 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» (затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567), а її автор – Циганенко Олена Василівна – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.06 – економіка природокористування та охорони навколишнього середовища.

Офіційний опонент:

Провідний науковий співробітник
відділу комплексної оцінки
та управління природними ресурсами
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»
д.е.н., проф.

І.М. Лицур

